

URTX

C

OMPANYS, AVUI

Josep M. Figueres

COMPANYNS AVUI *

Josep M. Figueres
Historiador

Als ulls de la historiografia actual la personalitat de Companys encara és massa viva, encara és massa forta. Desperta un seguit de consideracions que el fan incòmode per a molts sectors. En ell convergeixen el 1936 molts factors. Companys és el qui subministra armes al poble i per tant és blasmat per la justificació del franquisme argumentant que moriren molts clergues i molts innocents. L'opinió de José M. Fontana és ben eloqüent. Vegem que afirma:

“Un clima de abyección y crimen fué la secuela de la victoria roja. Las patrulla y las milicias antifascistas, hartas de asesinar a combatientes inermes y rendidos, de quemar iglesias y de profanar tumbas, iniciaron un largo periodo de terror en el que perecieron miles y miles de catalanes, mientras se saqueaban y destruían caudales cuantiosísimos y obras de arte sin par.

Los incendios, los robos, los asesinatos más ignominiosos, que no respetaban siquiera a las mujeres, empezaron su trágico apogeo el mismo día 20 (de juliol de 1936). Ventura Gassol entrevistóse con Companys, y quiso interceder por sus antiguos compañeros, los sacerdotes. José M. España consultó también, alarmado por tanto desmán. El mismo Escofet preguntó si cortaba los saqueos de tiendas, que muchas veces eran de militantes de la izquierda catalanista.

Pero Companys se sentía Robespierre, y tuvo, como respuesta a ambos, frases que la historia no puede olvidar: ‘No podemos hacer nada. Los que caen son enemigos nuestros. El pueblo sabe muy bien lo que hace. Te prohíbo que emplees la fuerza pública. Hay que dejar pasar la riada.’

El honorable ya sabía lo que se hacía, pues se le abrían las carnes al pensar en los veinte mil fusiles que poseían los bajos fondos. Y él quería seguir siendo presidente de la Generalidad.

Aunque el remordimiento y el horror acabaron por dejarle sin militantes y sin partido.

El humo de los incendios, el olor a cadaverina, la suciedad, los gritos de las victorias y las de los asesinos, el tufo del alcohol, el triunfo de todo lo inmundo y cenagoso, no bastó para mover las nalgas escuálidas del ‘Pajarito’ de un sillón presidencial que le servía tan solo para presidir los funerales de Cataluña como pueblo civilizado, del pueblo que había presumido de culto, liberal y progresista bajo los signos nefastos de la Democracia.”

José M. Fontana segueix glossant la personalitat de Companys:

“Muchos esquerranistas huían al extranjero con pretextos fútiles, otros desaparecían del ambiente público, como Ventura Gassol, Pérez Farrás, España, etc.; y solo el desdichado Companys, acompañado por un grupo reducido, continuó desempeñando las tristes funciones de marioneta. Digo el pobre Companys, porque, a pesar de su triste victoria y gravísima responsabilidad, he visto siempre en él un hombre ‘de labio caído’ o, dicho en otra forma, un débil, arrastrado por las circunstancias y sin fuerza moral para encauzar nada. Su drama interior consistía en tener que decir tantas cosas que no sentía: desde su falso y no compartido catalanismo, hasta aquella Revolución roja y anarquista que prometió en julio y que luego aplastó de modo brutal en mayo siguiente.

Companys sufrió, además, una tragedia familiar espantosa, que acibaró los ya de por sí amargos últimos años de su vida: me refiero al gran cariño que sentía por su hijo Luis, muerto loco en tierra extranjera (por cierto, que le acompañó en su viaje en calidad de enfermero el falangista y amigo J.M. Marsal, que así logró salvar la pelleja) [...] Fue enterrado en el cementerio Nuevo de Barcelona, y quiso el azar

que su féretro fuera colocado al lado mismo del que encerraba los restos, recién exhumados en Moncada, del periodista Rico, a quien odiaba y al que parece hizo matar para vengar viejas cuestiones que no debían honrar demasiado a ninguno de los dos. ¡Sangrantes ironías del destino!”¹

D'altra banda els defensors de la república consideren que no hi havia altra opció que armar els voluntaris davant la revolta militar contra la legalitat. Així a la “Commemoració del sacrifici del president Companys” dins *El Poble Català*² llegim:

“El poble de Catalunya, sent i entén les coses altes. Podrà haver acceptat, a la manera de tants de pobles, en la seva vida quotidiana, un cert nombre de discursos demagògics, com si fos capaç de viure de sonoritat i de buidor. Podrà haver-se esmaperdut i dividit fins i tot a les portes d'un assoliment important o d'una greu amenaça, com si estigués sense adonar-se'n, cooperant al propòsit de la seva anul·lació. Tot això és possible en dies mediocres, en hores vagatives i superficials. Però que sobrevingui al seu davant un símbol lluminós del seu deler, un avançament de l'ideal, un fet encunyat pel destí, i susceptible d'obrir un nou capítol de la història, i tot seguit es produirà en les seves masses indistintes un moviment d'adhesió i d'unanimitat, tan poderós que esvairà de cop i volta trossos mesquins de passat amb un impuls incontenible com el de les forces de la naturalesa.

Doncs bé, d'ençà que Catalunya és caiguda, un fet s'ha imposat, com una dolor profunda, però també com un orgull i com una glòria, als catalans romanents en terra catalana i als ramassats en l'exili. Els d'ací i els d'allà baix, en l'aniversari de la mort del president màrtir de Catalunya es troben i conviuen en la formulació d'un vot sagrat. A través de mars i de muntanyes, vençudes les llunyanies, obligada la dispersió, venim a la cita enfront d'una tomba que té a ponent la nit que es dispersa i a llevant la primera tímida promesa del dia. Vulguem reconèixer que potser el dret de Catalunya semblaria esborradís, i la fe catalana sense fonament inexpugnable, i tal vegada tota una llarga història de desig i de contradicció mostraria senyal de perdre's miserablement en la desmemòria, si no sabéssim reconfortar-nos amb l'exemple, que és un apremi, de qui va donar la vida per la immortalitat del nostre poble.

Com els protagonistes dels contes de la vora del foc, un dia eixírem a les aventures com qui va a una festa, i ens trobarem amb els ogres omnipotents, amb els malignes nigromàntics sense pietat dels homes, i els dragons alats, sempre amatents a destruir amb rierades de

foc les ciutats i les viles. Per això és adient que la fi del president Companys resti incisa en les nostres recordandes i, el que val més, dins les nostres consciències responedores, a fi que mai no deixem de tenir en compte que ni la veritat, ni la bellesa, ni la llibertat, ni la civilització, ni la mateixa prosperitat material dels pobles, sempre sotjades per les forces obscures, no poden salvar-se, en l'hora cabdal, sense aquella gran virtut, aquella gran abnegació: l'heroisme, que paga sense calcular perquè bestreu per a tots, els que són i els que seran.”

La posició actual, la dels monjos historiadors de Montserrat com ara Massot i Muntaner, en la seva obra sobre la persecució eclesiàstica, es guarden prou de fer aquestes consideracions i exposen el gran esforç de Companys per salvar el que va poder de la catàstrofe o en-sulsiada col·lectiva que fou la guerra dita civil. De tots els testimoniatges, el que em plau més és el de Maurici Serrahima, que tingué una llarga conversa personal en què platicaren sobre l'humà i el diví i d'aquest temari aparegué l'existència de la divinitat. La revelació d'un Companys respectuós amb el més enllà ens mostra una personalitat fidel i honesta amb la seva consciència. Un altre aspecte a considerar seria els dels catalanistes conservadors, com Bertran Musitu, Ventosa o Valls Taberner, que cantant el *Cara al sol* a Burgos o fent d'espies, lluitaven al costat dels sublevats. Certament els anarquistes, la púrria, el caòtic ambient del 36 els hi volia fer la pell i no tingueren altra opció que llençar-se als braços de Franco tot hivernant el catalanisme. No hi havia blancs

o negres, sinó una gran escala de grisos. A París durant la guerra hi ha exiliats franquistes que marxen de la Barcelona revolucionària i exiliats catalanistes que fugen de les amenaces faistes. La realitat, però, féu unes trinxeres i volia que tothom es posés a una banda o addicte o refractari; els vacil·lants o indecisos no eren ben vistos enlloc.

La posició de condemna i hostilitat segueix: condemna que encara avui podem veure a les cartes i cartes que surten a *La Vanguardia* rebutjant el monument a un president democràtic de la Generalitat de Catalunya que ens forja com un poble insòlit que rebutja el culte mundial dels pobles pel seu passat.

Un segon aspecte complex, també controvertit, és la posició que manté en relació a la problemàtica social. Companys era els anys vint advocat defensor dels líders obrers i advocat creador d'un sindicat camperol. Els seu íntim amic, el seu company d'infància, el seu introductor en l'ideari progressista era Francesc Layret. Com podia la dreta contemplar l'enemic de classe, el trànsfuga desclassat, el qui mai utilitza el títol nobiliari de baró, com un altre propietari rural transplantat a cosmòpolita urbà, en Valentí Almirall. Com podia el sector conservador acceptar que Companys podia ser el seu governant natural tot just sortit de la presó? Una vida agitada, digna d'un film dels que ara es posen de moda, com a biografia en un context agitat. Una vida pública al costat de la de Macià i en la qual trobem la visió crítica de la realitat. Entremig, presó, campanyes electorals, conspiracions polítiques, proclamació de la república, lluita parlamentària, ministre a Madrid, president del Parlament, president de la Generalitat, enfrontaments amb Madrid, lluita, presó eleccions, presidència guerra, exili, consell de guerra i mort.

En aquest flash retrospectiu el gran drama fou que Companys perdé la guerra. Si l'hagués guanyada els crims de Franco, a totes les ciutats on passà hi hagué durant l'atac i després de l'atac horribles mortaldats que ara estem en condicions de saber i van apareixen i ens mostren una repressió que anava més enllà d'aquella cèlebre frase de "*limpiar la*

retaguardia para avanzar deprisa sin dejar prisioneros". Això en ciutats que no havien lluitat. A tal extrem arriba que Bernanos escriu un llibre horrorós sobre el cas mallorquí. No n'hi hagué prou afirmant que a tot arreu feien igual. L'acció de les turbes els primers mesos del 1936 s'aturà quan es pogué, al maig del 37, un cop assolit el poder del carrer. Amb el franquisme la repressió seguí anys i anys. La pausa fou feta quan tot estigué ben net i el poble espantat i temorós. Companys estigué en l'epicentre com a rostre visible de la Catalunya revolucionària.

A la seva mort, diguem-ho tot, hom pensà, la propaganda a fer creure que els nazis no cremaren mai cap jueu, que era el just càstig a una vida de dolenteria i maldat. A l'inrevés, la mitificació feia veure l'home que lluità contra les circumstàncies adverses. Amb quin Companys ens hem de quedar? De la lectura de les actes del consell de guerra m'apareix un home íntegre que defensa la dignitat de Catalunya; diguem-ho clar, un idealista que sap que el mataran a trets i està en pau, cosa ben difícil, amb ell mateix. Per conèixer-lo necessitava disposar de més elements de referència i vaig cercar la seva obra. Gràcies a la taquigrafia i a la premsa dels anys trenta vaig poder trobar uns dos-cents textos.

L'anàlisi d'aquest textos ens mostra un Companys diferent al tòpic. Només l'aflorament dels pocs coneguts, testament i cartes familiars ens mostren una talla humana com la de Ferran Soldevila, Carles Rahola, Rovira i Virgili, Pompeu Fabra, Pau Casals o Carles Riba, companys de generació desventurada en què uns pagaren amb exili i altres amb la presó i la mort la fidelitat a Catalunya. La força dramàtica que té l'entorn de la tràgica mort ens ha amagat -tret de l'episodi hiperestudiat i encara força complex del 6 d'octubre- la dimensió política interessant historiogràficament per la rellevància del personatge. Estudiar, doncs, l'obra i la biografia de Companys ens aportaria a un millor coneixement del nostre passat immediat. El millor homenatge que podem fer a Companys no és la floral sinó donar a conèixer el pensament i l'obra de Companys.

Notes

* Conferència que pronuncià Josep M. Figueras al Consell Comarcal de l'Urgell, el dia 15 d'octubre de 1997, amb motiu de la presentació del seu estudi titulat *El procés de guerra a Lluís Companys. President de la Generalitat de Catalunya*, editat per Proa

¹ FONTANA, José M.: *Los catalanes en la guerra de España*, Madrid, 1943, pp. 79-80 i 97

² *El Poble Català*, 25 (Mèxic, agost-octubre, 1944)